

Подорож Ан-Марі

Мартін Андерсен-Нексе

Новела

Переклад: Ольга Сенюк

Пізнім зимовим вечором я приблукав на маленьку залізничну станцію в Західній Ютландії, наміряючись виїхати нічним потягом до Копенгагена, а звідти далі на південь. Погода була жахлива: вітер гнав по землі сніг, залягала пітьма. В почекальні також виявилось темнувато, висна лампа блимала не ясніше за каганець: либонь, заощаджували гас. Зате було тепло.

У кутку біля полусканої кахляної груби примостилася селянська родина: чоловік, жінка й хлопець років сімнадцяти чи вісімнадцяти. То були невисокі, осадкуваті люди, такі, як звичайно бувають на вбогих ґрунтах між піщаними пагорбами, де природа не сприяє буйному зростові; застигли обличчя із зосередженим виразом та незграбні постаті справляли таке враження, яке часом маєш; дивлячись на карлика: ніби в тісну оболонку набито забагато матеріалу.

Жінка сиділа, відхилившись у куток; очі в неї були заплющені, обличчя мертвотно бліде, а коло губ залягала глибока зморшка, як у тих, хто тлумить у собі нестерпний біль. Чоловіки сиділи обабіч коло неї, нахилившись уперед і впершись ліктями в коліна. Коли я зайшов, вони боязко позирнули на мене, але не зрушили з місця, потім стали перешіптуватися. На всіх трьох лежала дивовижна печать глибокого смутку.

Я походжав від каси, що була ще зачинена, до протилежної стіни й назад. Чоловіки перешіптувалися, схилившись один до одного над нерухомими коліньми сплячої жінки і водно потай позирали на мене. Нарешті старий підвівся й нерішуче підійшов ближче.

— Дозвольте спитати, ви часом не до Копенгагена їдете? — тихо мовив він, напружено дивлячись на мене.

— Так, саме до Копенгагена.

Його зажурене обличчя проясніло:

— От пощастило! То нам можна попросити вас узяти з собою нашу матір? Їй треба до клініки.

Говорив він тихо, очевидно, щоб не збудити сплячу, але в голосі його я вловив хвилювання. Він кивнув синові головою, щоб той підійшов.

— Ось цей добродій їде до столиці й заопікується нашою мамою замість тебе, Гансе. Наче камінь звалився з серця! — Старий аж захлинався з надміру почуттів.

Вони й на думку не покладали собі, що я можу відмовитись. Адже я їду в тому самому напрямку, що й жінка, то чому ж би не взяв її? З самого цього вже я визначив, що їм доводилось тяжко боротися з надмірними труднощами, тож вони й вважають за цілком природне, що люди повинні допомагати одне одному.

То були селяни з околиць Ворбасе, що десь, певне, господарювали на одному з убогих хутірців, відвойованих у вересу надлюдськими зусиллями: земля там знову

заростає вересом, коли господар хоч на хвилю опустить стомлені руки. Так, я добре знав тих людей, що не мали нічого, крім голих рук і невичерпної самопожертви; тому їх і загнано в пустища, аби вони з піску зробили родючий ґрунт для майбутніх великих землевласників. Доконечна потреба від'їхати за кілька миль від дому здавалася їм справжнім лихом — стільки різних справ прив'язувало їх міцними нитками до рідного гнізда. Вони мирилися з будь-якою недугою, аби тільки слабувати вдома, але подорож до Копенгагена могла обернутися для них такою бідою, що зруйнує всі набутки їхньої багаторічної праці. Вони, мабуть, обмірковували її на всі боки не один день — аж обличчя їм задерев'яніли і скорбно стулилися уста. Тепер промінь надії заяснів над їхньою давньою турботою, бо ж усе наче складалося на добре. Мати зможе потрапити до столиці, і господарству її подорож не завдасть великої шкоди.

Жінка, мабуть, була небезпечно хвора, якщо вони зважились на такий незвичайний захід: шукати лікаря аж у столиці. Я запитав, що в неї за хвороба.

— Рак, і його треба вирізати, — сказав син. — Лікар давно вже радив їй удатися до міста, але мати не хотіла. Вона дуже знесиліла, і ми раді б тримати її хоч скільки вдома, але вона раптом набралася відваги й хоче спробувати ще цього останнього засобу. — Голос хлопцеві затремтів, і він замовк.

— Нас тільки трійко, і ми завше жили в злагоді, — пояснив батько, ніби виправдуючи синове хвилювання.

Тим часом жінка прокинулася, і я підійшов привітатися з нею.

— Дивись, якого гарного кавалера ми тобі знайшли, Ан-Марі, він проведе тебе до столиці, як будеш із ним ласкава, — пожартував чоловік, допомагаючи хворій зручніше сісти. — Це вона вперше в житті подорожує, — звернувся він до мене, — тому й хвилюється трохи.

Жінка всміхнулася до мене, але нічого не сказала. Очі вона мала напрочуд жваві, але на вигляд була дуже виснажена — певне, хвороба точила її вже не перший рік.

Віконце в касі засвітилося, і я рушив купувати квитка. Проте чоловік швидко догнав мене, шукаючи щось у кишені.

— Може, ви нашого відкупите? — спитав він, простягаючи мені квиток третього класу. — Ми взяли його Гансові.. Він коштує, як самі бачите, п'ять крон і тридцять ере, але я віддам за п'ять. Та й квиток нашої матері покладіть собі в кишеню, — додав він, лагідно всміхаючись.

Я здивувався, що вони вже мають квитки, та все пояснювалося дуже просто. Вони виїхали з дому відразу по обіді, щоб, бува, не спізнитися, — адже розкладу потягів у них не було і довелось їхати навмання. Потяг і справді невдовзі прибув, тільки що їхав не в той бік.

— От ми й купили квитки, щоб уже не мати клопоту.

Я похолов на думку, що старій жінці, яка вже просиділа шість чи сім годин у почекальні, доведеться їхати цілу ніч у третьому класі; але сама вона, видно, вважала таку подорож за досить зручну. Вона відпочила і нетерпляче, як дитина, дожидала потяга, що трохи спізнювався; на кожен шурхіт вона підводилася і хапалася за свої

клунки. В її руках відчувалась якась екзальтованість, незвична в такої поважної селянки, — може, сподіванка нових вражень викликала в неї таке гарячкове піднесення? Вона не могла спокійно всидіти на місці.

Чоловіки, наче змовившись, відкинули смуток і жартували з нею, ніби вона зібралась у веселу подорож і їм було трохи заздрісно. Жартували, аж поки жінка сіла до вагона, а тоді не витримали.

— Гляди ж, швидше видужуй і вертайся додому, стара, — сказав чоловік, простягаючи їй тремтячу руку.

Вона схопила її в свої долоні й усміхнулася:

— Ну от, я сама їду. А ти ж обіцяв, що ми разом поїдемо повеселитися, як були ще молоді. А тепер я їду сама, а то б ніколи й не побачила столиці!

Їй, либонь, згадалася мета подорожі, бо раптом обличчя її посмутніло. Хвилюючись вона сиділа з заплющеними очима, гарячково стискаючи чоловікову руку.

— Ну, бувай здоров і вертайся додому, аби чогось там не сталося, — раптом сказала вона й відпустила руку. — Гансе, ходи сюди, поцілуй мене на дорогу.

Ганс примостив на лавці кошика з їжею та подушку і зніяковіло нахилився до матері.

— Послухай, що я тобі скажу, — почув я її шепіт. — Коли в тебе щось було з тією дівчиною, — одружися з нею!

Нарешті наш потяг рушив.

Я гадав, що хвора захоче відпочити, й постелив їй на лавку свого пледа й подушку. Але вона й чути не хотіла про спочинок, а може, соромилась. Сиділа випростана, навіть не відхиляючись назад, і похитувалася разом з вагоном.

— Ну й летимо ж ми! — раз по раз проказувала вона й ледь підводилась; очі її збуджено блищали.

Я згорнув плед та подушку в куток і майже присилював жінку сісти зручніше.

— Мене тільки силоміць і можна зрушити з місця, — сказала вона щиро, як дитина, прихилившись до м'якого згортка. — Я ж уперта. Старий і Ганс дуже зі мною панькаються. Того разу, як вони випихали мене з дому, я впиралася, а тепер, як вони хотіли, щоб я лишилася, — взяла та й поїхала. Скажу вам правду, я ніскілечки не надіюся на ту операцію. Але мені закортіло подивитися на Копенгаген, поки ще жива. А до нього далеко звідси?

— Та ні, десь із сорок миль.

— Усе ж таки далеко! І за одну ніч ми доїдемо! А які там будинки? Правда, що вони набагато вищі за леборзьку церкву і що людей у них піднімають коловоротом? А ті протоки, що через них треба переплисти, глибокі? А через острів Фюн і Зеландію ми завидна не їхатимем? Не побачимо їх?

Вона відкинулася у куток, зачаровано слухаючи мої відповіді. Очі в неї блищали з хвилювання, жовті щоки порум'янішали. Скоро я замовк, її круглі очі запитливо глянули на мене, вимагаючи нових дивовиж. Однак часом на її обличчі залягала тінь і воно ставало сіре, як земля; тоді хвора стискала рукою живіт, тіло їй немов кам'яніло,

на лобі виступали крапельки поту. А як біль відпустив її, вона знову всміхалася і навіть чути не бажала, що вона хвора.

— Аж соромно, що ви бачите мене таку... і це в подяку за те, що ви заопікувалися мною! — казала вона із зворушливою усмішкою, що свідчила про те, яка ця стара жінка була колись вродлива.

Вона ще ніколи не їздила потягом — не мала нагоди. З того часу, як вона молодою дівчиною вийшла заміж, життя її спливало в завзятій боротьбі з непокірною землею поряд зі своїм чоловіком. Упродовж цілого літа вона вистоювала в холодній воді, копаючи торф, насаджувалася до памороків, щоб не вмерти з голоду на неродючому ґрунті, і щороку народжувала дитину. Господь бог забирав їх малими, і не було навіть часу за ними плакати. Поступово все ж їм стало краще, і Ганс, найменший, залишився їм опорою на старість. Є в них двоє ісландських коненят і п'ять корів; за весь час вони обробили тридцять тонн[1] перелогу, і тепер, як дуже осядають, можуть уже зводити кінці з кінцями. Їм дали премію за зразковий обробіток землі від хліборобської спілки, навіть писали про них у газеті, називали завойовниками нових земель — може, я теж читав ту газету?

Я не мав серця признатися, що не бачив тієї газети, й додав:

— А тепер ви ще й вирушили в подорож.

— Авжеж, і нічим не турбуюся, мені просто ні до чого торкатися вдома не дають! — вигукнула вона і, на підтвердження свого гіркого тріумфу, відкинулась назад і склала руки на запалих грудях. — Лікар сказав, щоб вони мене добре гляділи, а то я скоро можу їх покинути. Мені навіть перечити не можна, все треба робити так, як я хочу. І їжу можна давати тільки найлегшу! — Вона всміхалася мені, сама захоплена тим, що їй нарешті так пощастило. Життя промчало повз неї, не зачепивши її по-дитячому чистої душі, але висе обвело передсмертною тінню її гарячково-блискучі очі.

Я насилу вивів її на порон, вона не відпускала моєї руки, боячись ступити на східці.

— Вони ворухатяться, як живі, — жалісливо проказувала вона й здригалася на кожний стук машин унизу під помостом.

Аж як ми знову сіли в потяг, вона відчула себе в безпеці, рівномірний гуркіт коліс підбадьорював її. Мрію про цю подорож вона плекала ціле своє важке життя. То було чудове марево її молодості, що здавалося їй таким дивовижним, як політ на казковому килимі.

— Я лечу, я лечу! — весь час вигукувала вона ті самі слова.

Нарешті Ан-Марі полетіла — тільки сама — в невідомий світ, геть від усіх турбот, що гнітили її роками. За вікнами вагона пропливли в темряві лани острова Фюн, — саму ту назву Ан-Марі вимовляла вчисті. Тепер між нею та її домівкою пролягла вода, отже, вона справді опинилася на чужині! Острів Фюн! Це тут така щедротна земля і в жінок такі делікатні руки; тут застроиш палицю в ґрунт, і вже росте дерево. Тут збирають по два ліспунди[2] смородини з одного куща й кажуть, що жінки не мають іншого діла, як тільки голубити своїх коханців.

Але душа Ан-Марі мчала далі, випереджаючи потяг, поминувши квітучий Фюн. Хвилину тому вона мовчки, байдуже вислухала, що я збираюся їхати на південь, а тепер зненацька сміливо рвонулася вперед. Мені трохи прикро було, що вона так легковажно пустилася в дорогу сама, — думки її блукали далеко від дому та родини; але, видно, вона геть усе вже поладнала з ними за свою довгу хворобу, попрощалася, всім поорудувала, коли жадний, анінайменший обов'язок не тягне її назад.

Душа її з дивним запалом рвалася тільки вперед, до ясніших, осяйних просторів. Я бачив це з її очей, що дедалі дужче запалювались. Її збудження починало мене тривожити, я невиразно відчував, що кожної хвилини може статися катастрофа. Ми в купе були самі, але на першій же зупинці я намірявся покликати кондуктора на випадок, якби що сталося. Одначе за хвилю цей намір видався мені безглуздим, адже не було наче підстав хвилюватися, крім того, що вона хвора на рак і їде на операцію. Не видно було навіть, що вона стомлена, зате я...

Я був страшенно втомлений і відкинувся назад, заплющивши очі, щоб трохи спочити. Жінка відразу замовкла, а невдовзі я відчув, як її рука підсовувала мені під голову подушку.

— Вам хочеться спати, — сказала вона, коли я розплющив очі. — Бо чого б то молодому марнувати собі ніч через стару бабу...

Я глянув на її зажурене обличчя й збагнув, що вона мене вибрала собі в супутники на свою мандрівку, а я мало не залишив її. О, вона кохала мене! І дивно — це не відштовхнуло мене від неї. Через усі свої тяжкі роки вона зуміла пронести свою дівочу мрію, сліпу віру в казкові чари подорожі, що світилася в її погляді й робила її вічно вродливою.

— А чи не поїхати нам разом на південь? — пожартував я, погладивши хвору по голові, що на ній смерть уже поставила свій знак.

І, боячись, щоб подорож сердешної жінки справді не виявилася вбогою, я став розповідати про сонячні краї, де немає турбот, змальовуючи їх ще прекраснішими — такими, як вони уявляються лише в мріях.

Ан-Марі усміхалася і, як я замовк, стала завдавати дитячі запитання, що з них видно було, як своєрідно переломлюється в її свідомості чуже й незвичне.

— Яка ж вона красна, тая далека сторононька! — сказала нарешті хвора, вдаючись до народних інтонацій. — Якби я була молодша, то поїхала б з вами. І напевне зуміла б звеселити вас. Але не шкодуйте: молодому й гарному скрізь добре — на світі багато ніжних рук, що захочуть пестити ваші шовкові кучері.

Здавалося, що в своїй сердечній чистоті вона хотіла згладити понуре враження, яке могла залишити по собі, тому й відсилала мене до молодості й до кохання.

— Там, куди ви поїдете, на вас чекає щастя в нагороду за те, що ви провели мене, стару бабу, в останню мою подорож! — мовила вона й позирнула на мене так лукаво, як тільки може позирнути людина, позначена тінню смерті; запалі очі її блиснули, глибокі зморшки на щоках позначилися ще чіткіше, ніби також хотіли взяти участь у тій лукавій усмішці, — колись-бо на тому місці були ніжні ямки.

Та нарешті Ан-Марі все-таки знемоглася. Ніч минула щасливо, морок огортав усе чуже й незнане для неї бентежним покровом. Тепер же, коли сонце встало над далекими вежами столиці, Ан-Марі лежала тихо, з заплющеними очима, не маючи сили усвідомити дійсність. Денне світло немов розвіяло чари. Санітари, що прийшли по хвору з клініки, мушили виносити її на руках, а мене вона вже не впізнавала.

На операційний стіл їй не довелося лягати, — вона помандрувала далі в невідомий світ. Прочитавши про це в газеті, я не здивувався. Ан-Марі стільки років мріяла про ту подорож, і якщо вона й далі була така, як спочатку, то не так уже й важливо, що вона виявилася для сердешної жінки й останньою.

[1] Тонна — одиниця площі в Данії, дорівнює 0,5466 га.

[2] Ліспунд — данська міра ваги, близько восьми кілограмів.